

Philogone Guéquièrè, ° 1851 een "buitenlandse" landloper

Jeugdijaren

In de jaren 1840 verhuisde Henri Guéquièrè vanuit Warneton, een grensdorp nabij Ieper en Menen, naar het Franse Estaires, 15 km van de Belgische grens. Daar ontmoette hij Catherine Adelaide Haverland, zijn toekomstige vrouw. Zij was de dochter van een Belgisch koppel, dat eerder was uitgeweken naar Noord-Frankrijk. In 1841 huwden Henri (25 jaar) en Catherine (25 jaar). Uit hun huwelijk werden drie kinderen geboren: Elise, Adolphine en Philogone. Philogone Guéquièrè werd te Estaire geboren op 5 maart 1851.

Zoals zoveel Vlaamse keuterboeren ruilde Henri Guéquièrè het steeds onzekerder bestaan op het land in voor een broodwinning in de opkomende Franse textielindustrie. In deze fabrieken werkten vele Belgen. De textielondernemers in het Noord-Franse Roubaix en Armentières waren sterk geïnteresseerd in ervaren fabrieksarbeiders uit Gent, maar ook arbeidskrachten uit de Belgische grensstreek waren gegeerd. De Franse textielondernemers konden dankzij deze arbeidsmigratie overschakelen van een gedecentraliseerde productie met thuisarbeid naar een meer efficiënte fabrieksproductie.

De familie Guéquièrè was één van de vele migrantenfamilies van Belgische origine in Frankrijk. Hun aantal nam in de tweede helft van de 19de eeuw spectaculair toe. Door de plattelands crisis en de teloorgang van de huisnijverheid verloren heel wat Vlamingen een groot deel van hun inkomen. De eigen regio was niet in staat om voor voldoende vervangende inkomens te zorgen. Tijdens de tweede helft van de 19de eeuw was de uittocht uit de Vlaamse rurale textielregio's massaal. De volkstelling van 1880 telde bijna een half miljoen Belgen in Frankrijk. Twee derde van deze Belgen woonde in het département *Nord*.

Beroepsleven

Belgenzoon Philogone is geboren en getogen in Frankrijk en beschouwde zichzelf als Fransman. Evenwel opteerde hij in 1872, toen hij 21 jaar werd, niet voor de Franse nationaliteit. De Franse *Code Civil* voorzag dat kinderen van immigranten opgegroeid in Frankrijk, bij hun meerderjarigheid de Franse nationaliteit konden aanvragen. De Belgische migranten van de tweede generatie waren echter weinig geneigd om juridisch op te gaan in de Franse samenleving. Zij verkozen in overgrote meerderheid Belg te blijven. De jongens onder hen legden bij hun meerderjarigheid bij de Franse gemeente een *excipation d'extranéité* neer waarmee ze hun Belgische nationaliteit bevestigden. Zo ontweken ze ook de Franse dienstplicht. Na de Franse nederlaag tegen Duitsland in 1870-'71 werd elke inwoner van Frankrijk verplicht zijn land militair te dienen. De Belgische migranten in Frankrijk onttrokken zich aan deze burgerplicht door te verwijzen naar hun Belgische militaire plicht. Zoals velen bevestigde Philogone Guéquièrè zijn Belgische nationaliteit, maar liet hij na zich op de Belgische militielijst te plaatsen. Bevrijd van deze burgerplicht, zowel in zijn land van nationaliteit als in zijn land van vestiging, vond Philogone Guéquièrè werk in de Noord-Franse textielindustrie in Armentières.

Philogone Guéquièrè trad in het huwelijk en had één zoon.

Op de dool.

In 1886, hij was dan 35 jaar en zijn zoon elf, brak Philogone Guéquièrè plots met het vrij comfortabel en respectabel leven dat hij leidde. Hij begon rond te dolen in de Frans-Belgische grenszone. De reden is niet bekend, maar de scherpe economische neergang die jaren kan zijn beslissing hebben beïnvloed. Deze crisis beïnvloedde in ieder geval de wijze waarop de autoriteiten zijn nieuwe levenswijze onthaalden. Vanaf 1886 werd Philogone Guéquièrè diverse malen in België door de rijkswacht aangehouden en verhoord. Hij trok de aandacht, want hij was steeds armoedig gekleed. Hij droeg een "*klak van zwarte, maar uitgerafelde zijde en zijn schoenen werden samengehouden met grote, verroeste spijkers.*" Zoals de andere rondtrekkende armen was hij weinig mededeelzaam bij de contacten met de Belgische autoriteiten. Zwervers hadden

met recht en reden geen vertrouwen in de politie, want de ordediensten reageerden enkel met repressie tegen wat zij beschouwden als onaanvaardbaar gedrag. Volgens zijn verklaringen was hij steeds nog maar net in België aangekomen. De reden van zijn aanwezigheid in België was steeds "*om werk te zoeken om te overleven.*" Hij ontkende ook altijd dat hij over een sociaal netwerk in België beschikte, "*ik ken niemand in België*". Steeds opnieuw werd hij door de rijkswacht te voet of met de celwagen tot aan de Franse grens gebracht. Philogone Guéquièrre was niet de enige die telkens opnieuw het land werd uit gezet. De celwagen zat veelal vol met andere arme passanten die naar de Franse grens werden gebracht.

Economische crisis

De zogenaamde *landlopersplaag* was een direct gevolg van de economische crisis van de jaren 1880. Deze depressie was het gevolg van de eerste grote crisis van de industriële economie, maar ook van de toenemende competitie in de landbouweconomie. Vanaf 1870 exporteerden de Amerikaanse boeren massaal hun granen naar de Europese markten. Deze granen werden gewonnen op grote boerenbedrijven, en met behulp van nieuwe landbouwmachines. De industrialisatie van de Amerikaanse landbouw leidde tot lagere (graan-)prijzen. Door de daling van de transportkosten door het gebruik van de snellere stoomschepen kon dit Amerikaanse graan aan concurrentiële prijzen in Europa verkocht worden. Deze versnelling in de economische globalisering kwam hard aan voor de Europese boerenbevolking. De Franse en Belgische familieboeren zagen hun inkomen sterk achteruitgaan. Door de crisis verloren velen hun job in de industrie of de landbouw. Het aantal landlopers nam snel toe. Vagebonden zijn steeds een integraal deel geweest van de landbouwsamenleving. Het platteland, gekarakteriseerd door een cyclische onder-tewerkstelling, bood met seizoensgebonden activiteiten economische ruimte voor deze mobiele arbeidskrachten. Voor een grote groep mobiele mensen was de seizoensarbeid een essentieel onderdeel van hun overlevingsstrategieën. De economische neergang van het laatste kwart van de negentiende eeuw gaf de genadeslag aan de traditionele landbouweconomie. Het werd steeds moeilijker om over-levingspatronen gebaseerd op tijdelijke tewerkstelling aan te houden. De explosieve toename van het aantal landlopers op het einde van de 19de eeuw was een gevolg van de stuiptrekkingen van de oude landbouwmaatschappij. Deze werd langzaam maar zeker verdrongen door de industriële maatschappij met haar permanente, maar instabiele, conjunctuurgebonden arbeidsvraag. De economische neergang in de jaren 1880 veroorzaakte een massief werkloosheidsprobleem. De landbouw kon dit arbeidsaanbod niet meer opvangen en de staat was nog niet uitgerust om dergelijke grootschalige sociale problemen te ondervangen.

Voor de Belgische autoriteiten was het steeds opnieuw naar de grens brengen van de vreemde landlopers onvoldoende als wapen tegen de ongewenste instroom. Het grote aantal mensen op de dool werd vooral als bedreigend voor de sociale orde gezien. De landlopers werden deel van 'de andere', waarop maatschappelijke angsten eigen aan een crisis werden geprojecteerd.

Wanneer in 1886 in het kielzog van de economische crisis een gewelddadige arbeidersopstand in het Waalse industriebekken uitbrak, voelde de Belgische politieke elite zich meer dan ooit bedreigd. Dit was de definitieve aanzet tot een nieuwe maatschappelijk orde die in de 20ste eeuw zou uitmonden in een meer democratische samenleving met een verzorgingsstaat die de risico's van de industriële economie diende te temperen. Met de opstand van 1886 realiseerde de politieke elite zich dat het bestaande regime een breder maatschappelijk draagvlak nodig had. De vuist die de wereld van de industriële arbeid had gemaakt schudde de Belgische politieke elite wakker. De crisis van het Belgische politieke regime leidde tot een innovatief integratiebeleid gericht op brede bevolkingslagen, waarbij vooral de industriële arbeiders die het elitaire regime hadden uitgedaagd werden gecoöpteerd.

Er werd evenwel niet volledig gebroken met het oude, elitaire regime. Er werd ook teruggегrepen naar traditionele, repressieve beleidsmaatregelen. De uitsluiting van 'gevaarlijk volk' bleef op de politieke agenda staan. Zo moesten de buitenlandse landlopers op harde wijze uit het land geweerd worden. Het telkens opnieuw uitwijzen bleek echter weinig effectief te zijn. Daarom besloot de Belgische overheid deze landlopers bij terugkeer in België hardhandiger aan te pakken. Ze moesten bij koninklijk besluit worden uitgewezen zodat ze bij terugkeer voor de rechtbank konden gebracht worden en veroordeeld worden tot een gevangenisstraf tot zes maanden voor banbreuk. De perceptie van een ware landlopersplaag maakte dat het repressief potentieel waarover het toelatingsbeleid beschikte werd opgedreven.

Bestrijden van de landlopersplaag.

Tussen 1886 en 1889 was Philogone Guéquièrre nogeens elf maal naar de grens gebracht. De overheid had er meer dan genoeg van. In 1889 werd hij als professionele landloper op bevel van de Belgische koning uitgewezen. Twee jaar later werd hij opnieuw gearresteerd wegens landloperij door de rijkswacht van Templeuve (Henegouwen). Philogone verklaarde dan: "*Ik zoek een inkomen, maar ik zal vertrekken als jullie dat vragen.*" Hij werd opnieuw gedeporteerd, iets wat de jaren daarop nog vijf maal zou gebeuren. De rijkswachters van de streek van Doornik kenden hem ondertussen wel en oordeelden dat hij weliswaar arbeidsschuw was, maar weinig gevaarlijk. Slechts tweemaal werd hij veroordeeld wegens banbreuk en dit telkens tot één maand gevangenisstraf. In 1891 werd de rijkswacht van Templeuve na de zoveelste grensoverbrenging erop gewezen dat er ook naar zijn nationaliteit (en niet alleen zijn domicilie) moest worden gevraagd. De rijkswacht had tot dan hierin geen enkele interesse. Vanaf 1891 veranderde dit. De plotse interesse voor de nationaliteit van Philogone Guéquièrre sloot aan bij de beslissing van de Belgische overheid om haar 'verantwoordelijkheid' op te nemen voor de Belgische landlopers.

In 1866 werd de Wet op de Beteugeling van de Landloperij goedgekeurd. Wie zich in het openbaar vertoonde, moest zijn identiteitskaart kunnen tonen en hij moest voldoende geld op zak hebben om minstens één brood te kopen. Wie hieraan niet voldeed, kon als landloper worden opgepakt. Het was vervolgens aan de rechter om het vonnis te vellen. Het 'misdrijf' dat werd gepleegd, was 'de intentie om te stelen'. Vanaf 1870 waren de gebouwen in de landloperskolonies van Merksplas en Wortel klaar om de landlopers op te vangen. In 1891 werd de Wet op de Beteugeling van de Landloperij verfijnd.

De Belgische landlopers die armlastig waren door hun zogenaamd 'asociaal' gedrag moesten uit de maatschappij worden verwijderd. Echter, niet elke werkzoekende die rondtrok, werd zomaar als landloper beschouwd. De werkloosheid moest veelal langdurig zijn en de persoon mocht geen cent op zak hebben. De wetwijziging van 1891 maakte het mogelijk deze landlopers voor de duur van zeven jaar te interneren in de strafkolonie van Merksplas. Deze opsluiting van 'onwaardige armen' had vooral een afschrikkende functie. De hoop op heropvoeding leek ijdel en het verwijderen van deze verderfelijke geesten uit het maatschappelijk leven werd het eerste beleidsdoel. De isolatie van de landlopers van buitenlandse nationaliteit werd niet beschouwd als een taak van de Belgische overheid. De vraag naar de nationaliteit werd in 1891 dan ook voor het eerst in het ondervragingsprotocol van vagebonden opgenomen. De nationaliteit werd het criterium om uit te maken of betrokkene deel was van de Belgische gemeenschap. 'Eigen landlopers eerst' was een uiting van de opkomst van een nieuwe politieke actor, de actieve natie-staat, die de wereld van de twintigste eeuw sterk mee vorm zou geven. Die moderne natie-staat verleende rechten aan haar burgers, maar het nieuwe landlopersbeleid op het einde van de 19de eeuw bleef nog geworteld in een oudere traditie van repressief beheer van sociale problemen. Een deel van haar burgers bleef in repressieve zin gevisieerd. De Belgische overheid eigende zich een verregaande macht toe over de individuele vrijheid van deze burgers; zij werden verwijderd uit de maatschappij.

Tussen 1891 en 1904 werd Philogone Guéquièrre nog zeven maal gearresteerd en telkens antwoordde hij op de vraag naar zijn nationaliteit dat hij Fransman was. In de zomer van 1901 verklaarde hij dat hij als landarbeider bij Alphonse Parent in Willemeau in de buurt van Doornik verbleef. De rijkswacht vulde zijn verklaring aan met de vaststelling dat hij bedelde wanneer hij geen werk had. Zijn arbeidsbereidheid werd geëvalueerd als onvoldoende, en hij werd dus andermaal uit België gezet. In januari 1905 verklaarde hij voor het eerst – hij was toen al 53 jaar – dat hij noch in Frankrijk, noch in België aan de militaire loting had deelgenomen. Hij beweerde ook uitgewezen te zijn door Frankrijk. Met het oog op het verifiëren van zijn nationaliteit werd Philogone geïnterneerd in Merksplas. Daar ontdekten de Belgische autoriteiten dat Philogone Guéquièrre weliswaar geboren was in Frankrijk, maar uit een Belgische vader. Hij was dus Belg bij geboorte en hij opteerde later niet voor de Franse nationaliteit. De Franse autoriteiten deelden ook mee dat hij in 1888, op 37-jarige leeftijd, als Belg en dit ondanks zijn geboorte in Frankrijk uitgewezen was door de Franse autoriteiten. Een veroordeling tot 2,5 maanden gevangenisstraf wegens bedelarij in groep, dronkenschap, slagen en verwondingen kostte hem zijn verblijfsrecht in zijn geboorteland.

In 1889, na de betekening van zijn Koninklijk Besluit van uitwijzing uit België, kon louter zijn aanwezigheid zowel in België als in Frankrijk hem een veroordeling wegens banbreuk kosten. Philogone was een man zonder land geworden. Tussen 1890 en 1904 werd hij in Frankrijk in totaal tot vier jaar cel veroordeeld, in België bleef het beperkt tot 2 maanden gevangenisstraf wegens banbreuk. In 1905 moest de Belgische overheid uiteindelijk erkennen dat hij Belg was. Zijn uitwijzing bij Koninklijk Bevel werd ingetrokken. De rijkswacht van de streek van Doornik waar Philogène Guéquièrre de laatste 20 jaar vooral had vertoefd, verbaasde zich erover dat ze hem niet meer mochten uitwijzen. De ontdekking van zijn Belgische nationaliteit betekende echter niet dat de Belgische politionele diensten geen verweer meer hadden. Integendeel, de Belg Philogone Guéquièrre werd in de negen jaar tussen 1905 en 1914 voor vier jaar in Merksplas geïnterneerd:

> de eerste maal gedurende twee jaar, vanaf 14 juli 1910 tot 2 juli 1912.

> de tweede maal gedurende twee jaar, vanaf 2 november 1912 tot 12 oktober 1914.

Tijdens de zomer werkte hij op het land bij Parent, tijdens de wintermaanden had hij geen baan en trok hij veelal al bedelend rond. Alhoewel hij, afgezien van het middeleloos rondtrekken, geen misdad had gepleegd, werd hij in totaal vijf jaar opgesloten omwille van luiheid. De isolatie van Philogène Guéquièrre als gevaarlijke Belgische landloper beoogde het land zedelijker, veiliger en ordentelijker te maken. De invloed van het verderfelijk milieu van deze pauper moest geneutraliseerd worden. Philogène Guéquièrre bleef tot het einde van zijn dagen in zijn vaderland. In 1918 overleed hij op 67-jarige leeftijd in Doornik.

De nieuwe actieve staat, op het einde van de 19de eeuw.

De economische neergang van de jaren 1880 en de groeiende impact van internationale markten legden de risico's van de nieuwe industriële maatschappij bloot. De hieruit resulterende maatschappelijke spanningen leidden tot een actiever staatsoptreden. De staat democratiseerde en gaf het maatschappelijke leven sterker mee vorm. In de twintigste eeuw groeide deze maatschappelijk meer aanwezige staat uit tot de verzorgingsstaat. Vanaf het einde van de 19de eeuw werden steeds uitgebreidere rechten van de burgers vastgelegd: het recht op onderwijs werd gedefinieerd, het kiesrecht uitgebreid, het recht op sociale bijstand uitgewerkt enz. Belgen werden onder de 'bescherming' van hun staat genomen en kregen inspraak en verantwoordelijkheden. De grotere, door de overheid opgelegde solidariteit onder de Belgen, de rechten en plichten van het burgerschap, zorgden voor een nationale gemeenschap als alledaags beleefde ervaring. De juridische band tussen individu en staat werd via het toekennen van de nationaliteit op het einde van de 19de eeuw verankerd.

Philogone Guéquièrre leerde via de harde wijze dat je nationaliteit je lot kon veranderen. Het vereiste een leerproces van maatschappij en individu om de nationaliteit als drager van rechten en plichten te identificeren. Voor de overheid maakte het een hemelsbreed verschil uit dat Philogone Guéquièrre Belg was. Zijn Belgische nationaliteit maakte dat hij wel uit Frankrijk, maar niet uit België kon geweest worden. Eénmaal de Belgische overheid erkende dat hij een Belgische burger was, werd hij het slachtoffer van een hardere repressie van 'zijn' staat. Hij werd als Belgische onderdaan gedurende jaren geïnterneerd in Merksplas. Slechts in de twintigste eeuw zou de Belgische overheid met de democratische verzorgingsstaat duidelijker kiezen voor haar burgers, ook zij aan de onderkant van de samenleving. Philogone Guéquièrre zou dit echter niet meer meemaken.

Frank Caestecker en Karel Govaerts

Bronnen

> Met dank aan Hendrik Ghesquiere, Moorsele en Karel Govaerts, Gevangenis museum.

> Frank Caestecker, "Crisis en landloperij. De nieuwe actieve staat op het einde van de 19de eeuw."

> Eric Vanhaute, Thijs Lambrecht, Frank Caestecker en Yves Segers "Werk potverblommen of de dood, het gemeyn dat word teveel gekloot" Boeren, landbouw en de plattelandssamenleving., <http://www.ccc.ugent.be/>.

> Landlopersdossiers in Rijksarchief Antwerpen, via archiefingang M36, RWK 1996-1997.